

FELSEFE DÜNYASI

2009/1 Sayı: 49 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof.Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof.Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Veli URHAN
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Yrd. Doç.Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 15 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No:11 Y.Mahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

BİR DÜŞÜNCE EKOLÜ OLARAK ANADOLUCULUK

Levent BAYRAKTAR*

Giriş

Türkiye’de Anadoluçuluk** ya da Memleketçilik olarak adlandırılabilir olan düşünce akımı, salt felsefi bir akım olmaktan ziyade, sosyolojik ve siyasi açılımları da barındıran bir düşünce hareketidir. Anadoluçuluk hareketi, dağılan imparatorluk coğrafyasında savunulabilecek toplumsal, felsefi, siyasi ya da ideolojik denilebilecek tavır alışı şekillendirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken Tanzimat’tan itibaren yaşanan acı tecrübelerin, ıslahat hareketlerinin ve ideolojik formülasyonların gözden geçirilmesini önermektedir. Anadoluçuluk hareketi pek çok kaynaktan beslenmiştir. Bunların başında tarih, coğrafya, arkeoloji, folklor, edebiyat, din, tasavvuf, pedagoji, sosyoloji ve felsefe gelmektedir. Bu ilimlerin ışığında Anadolu realitesinin maddi ve manevi bir dökümünün çıkarılması hedeflenmiştir. Ancak böylelikle Anadolu Türklüğü’nün uzun yıllar ihmal edildiği düşünülen maddi ve manevi varlığı tanınabilir ve ayağa kaldırılabilir. İşte bu gerekçelerle Anadoluçuluk, hem bir ilimcilik, hem kalkınmacılık, hem ahlakçılık ve maneviyatçılık, hem de felsefi anlamda Türk hümanizmasını gerçekleştirecek bir hareket olarak tasarlanmıştır. Burada yeni bir tarz milliyetçilik savunulmaktadır. Mehmet Halit [Bayrı], Anadoluçuluk düşüncesinde neredeyse bir dönüm noktası teşkil eden Anadolu mecmuasının çıkarılmasının amacının, bir Anadolu ilmi ve Anadoluçuluk mesleği vücuda getirmek olduğunu söyler. Böylece bu hareket öncelikle bir ilim hamlesi, ardından da buna dayanarak bir hümanizm ve medeniyet projesi geliştirmek niyetini ilan eder: Anadolu mecmuası bütün unsur ve ayrıntılarıyla Anadolu medeniyetini ve onu yaratanları önce kendimize, sonra bir ilim halinde herkese göstermek niyetindedir.¹

Anadoluçuluk akımı “millet” kavramına yüklediği yeni anlam dolayısıyla İslamcılık, Osmanlıcılık ve Turancılıktan ayrılır. Çünkü burada millet realitesi artık ne İslam üm-

* Yrd.Doç.Dr. Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü lebayraktar@gazi.edu.tr

** Burada, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve arkadaşları tarafından çıkarılmış olan “Anadolu Mecmuası” çevresinde şekillenen yeni bir tarih, coğrafya, folklor, sosyoloji ve tefekkür tarzı geliştirmeye teşebbüs eden Anadoluçuluk hareketi ele alınmıştır. Bu hareket, Anadolu mecmuası yayın hayatını sona erdirdikten sonra da, çeşitli zeminlerde temsil edilmeye ve işlenmeye devam etmiştir. Zaman içerisinde, Anadolu mecmuasında temelleri atılan ve zenginleşerek evrimlenen bu çizgi ile adına “Mavi Anadoluçuluk” denen ve öncelikle aynı kökten ve kaynaktan beslenmeyen farklı bir Anadoluçuluk anlayışı da düşünce hayatımızda yer almıştır. Mavi Anadoluçular başta Cevat Şakir Karaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı), Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat olmak üzere, öncelikle farklı temellere dayanan bir tarih ve hümanizma anlayışıyla, bağımsız bir kol olarak Anadoluçuluk kavramını işlemiş ve yeni bir okuma ve kurgu teklif etmişlerdir. Dolayısıyla müstakil bir çalışmanın konusu olabilecek Mavi Anadoluçuluk akımı, burada ancak anılmakla yetinilecektir. Daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Kaya Akyıldız, “Mavi Anadoluçuluk”, *Modernleşme ve Batıcılık*, C. 3 s. 465-481; Barış Karacasu, “Cevat Şakir Kabağaçlı”, *Modernleşme ve Batıcılık*, C. 3 s. 472-477; Kaya Akyıldız, “Sabahattin Eyüboğlu”, *Modernleşme ve Batıcılık*, C. 3 s. 468-471.

¹ Mehmet Halit Bayrı, “Hasbihal”, *Anadolu Mecmuası*, S. 12, 1925, s. 393-395.

meti ile ne Osmanlı tebaası ile ne de Türk ırkı ile özdeşleştirilmektedir. Buna göre artık İslamcılık, Osmanlıcılık, Turancılık gibi akımlar savunulamaz, çünkü bunların realitede karşılıkları yoktur. Ayrıca tarih anlayışları bakımından da aralarında birlik yoktur. Ögün'e göre Turancı hareket içinde en şaşalı dönemlerini yaşayan pür tarihçilik, Anadolu akım içinde yerini felsefi düşünceye bırakmıştır. "Anadolucular, mistik anlamda felsefi düşünüşün araçları ile tarihi yorumlamaktadırlar."²

1. Hilmi Ziya Ülken ve Anadoluçuluk

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974), Anadoluçuluk akımı içerisinde özel bir yere sahiptir. O, **millet ve milli hayat** kavramlarını hocası Mehmet İzzet gibi felsefe ve sosyal bilimlerin süzgecinden geçirerek irdelemekten yanadır.³ Dolayısıyla konu, onun için de ideolojik olmaktan ziyade felsefi zeminde yer almaktadır. Ancak bu felsefi zemin, konuya karışması muhtemel bütün disiplinlerin ilgi ve yardımına açık durumdadır. Böylece felsefenin yanı sıra sosyoloji, psikoloji, antropoloji, etnoloji, edebiyat, tarih ve olası diğer disiplinlerin ortaklaşa irdeleyebilecekleri zengin bir kültürel alan, Anadoluçuluk tartışmaları bağlamında gündeme gelmektedir.

Anadolu'nun fethi, Türkleşmesi ve İslamlaşması, göçler, nüfus hareketleri, dini hayat, dini grupların etkileşimi, tasavvufi ve edebi akım ve hareketler Ülken'in tefekkür dünyasının içinde yer almıştır. Ayrıca halk edebiyatı, masallar ve destanlar da özel ilgi konuları arasındadır. Öğrencisi ve meslektaşı Ziya Somar bu hususu şöyle aktarır:

"1923-1924 de çıkan *Mihrab* dergisinde 'Anadolu'da Dini Ruhiyat Müşahedeleri' konusu üzerinde çalışırken hem bir etnografyacı, hem de bir kültür antropolojisti gibi düşünmeye hazırlanıyordu: Masalda, halk sanatında sadece ilkel güzellik duygusunun kalıntılarını değil, Türk cemiyetinin ruh ve beden örgütü içinde oluşup gelişen sosyal davranış, politik eğilim ve fikir uyanmaları yolundaki insan hareketini, Türk dehasının yaratıcı projesini izlemek istiyordu, çünkü Anadolu Türk'ü bir insan tarihinin yüzyıllar boyunca işlediği maddi ve manevi bir dünyayı taşıyordu mitlerinde ve hikayelerinde, bunları iyi okumayı bilmek gerekirdi."⁴

Hilmi Ziya, destanları, milletin ortak değerler etrafında teşekkülü ve bütünleşmesi için mutlaka fark edilmesi ve değerlendirilmesi gereken bir kaynak olarak görür ve Anadolu'nun vatanlaştırılması sürecinde bu topraklarda yaşanan bin yıllık kültürel hayatı ve ortak mukadderatı şuurulu bir şekilde irdeler ve dile getirir. Örneğin ona göre Malazgirt, sadece Anadolu'nun kapılarını sonsuza dek Türklere açan bir zaferin adı

² Süleyman Seyfi Ögün, *Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Milliyetçilik-Popülizm Etkileşimi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 1991, s. 11.

³ Levent Bayraktar, "Mehmet İzzet'in Ardından", *Nihat Nirun'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 239.

⁴ Ziya Somar, "Türk Düşüncesi ve Hilmi Ziya Ülken", *Fikir ve Sanatta Hareket*, S. 104-105, Ağustos-Eylül 1974, s. 18.

olmayıp, kolektif hafızayı oluşturan en önemli unsurlardan birisidir. Bu yüzden Malazgirt adında bir destan yazmak istemiş ve uzun yıllar üzerinde çalışmıştır.⁵

⁵ "Bir Fetih Destanına Başlangıç", Fikir ve sanatta Hareket, S. 104-105, Ağustos-Eylül 1974, s. 23.

"Bir Fatih aDestanına Başlangıç"

Yeni bir Oğuz seli koptu Asya'dan bakın!
Hep böyle dalgalarla koşanlar akın akın.
Kınılırdı Batı'nın muazzam sedlerinde,
Yalnız köpükdü kalan o sellerin yerinde.
Bu sefer Mülk-i Rum'a azm eden Selçuk Beyi,
Baştan başa Hak için fethetti bu Ülke'yi.
Bozkır üstünde gece, vahşi bir pars yelesi,
Aras Çayı çağlayıp dağlardan dökülesi!..
Çiğnese kal'aları, dinlemese dağ, kaya,
Bir küheylan sırtında aksa gerek ovaya.
Uçsa kartallar gibi bulutların üstüne,
Bu bir avuç arslanın yolunu bekleyen ne?
Hayır!-Tanrı Dağı'ndan ses gelmiyor bu gece.
Bütün ağızlar susmuş sanki O'nu görünce.
Fırtınayı gizleyen ağır bir örtü gibi,
Uyuyordu çadırlar Malazgird ovasında.
Alp Arslan yapayalnız Suphan Dağı'na gitti,
Diz çöktü destanların uyank rüyasında :
Battal bir cihan gibi kayalara yaslanmış,
Ardından gelecek er işte bu Alp Arslan'mış.
Seslendi Alperenler : "Cümlemiz tek başına
Ram etik bu ülkeyi kılıcımız hakkına!
Ali, Zülfikaarı'yle ona yol gösterecek,
Hamza Hak'dan okunmuş kılıcını verecek."
Cedler ona Oğuz'dan ta Gazilere kadar,
Bu mukaddes savaş'da böyle rehber oldular!
Zannetmeyin bu sefer geçen bir kasırgadır,
Bir dalganın ardından gelen başka dalgadır.
Yaptığımız harblerin en şanlısı Malazgird!..
Rü'yasında göremez bunu hiç bir cihangir...
O koca bir Tarih'i bir hamlede hazırlar,
Ey bu aziz Toprak'da sıralanan asırlar!..
Geçin bu erenlerin nuru olan türbeden,
Orda yay gıcırıtısından, Allah Allah sesinden,
Dağdan dağa akseden hala bir sada gelir;
Dünya o sada ile sona erse yeridir.
Malazgird! On asırlık şehrayin'in kapusu,
Ey vatanın bir günde ele geçen tapusu!
Malazgird! Geçitlerden esen zafer rüzgarı!
Ağıtların okunur Kop Dağı'ndan yukarı.
Göğsünde görünmeyen binbir abide yatar,
Ey sonsuz ovaları açan ulvi anahtar!

Anadoluculuk akımının merkezi şahsiyetlerinden biri olan Hilmi Ziya Ülken'e göre memleketçilik, imparatorluk yıkıldığı sırada Osmanlıcılık, Turancılık ve İslamcılığa tepki olarak doğmuştur. Çünkü bu akımlar somut bir varlık zemininden mahrum bulunuyorlardı ve aralarındaki çatışmalar da bu nitelikte idi. Osmanlıcılarda turancılığa, bir kısım batıcılarda İslamcılığa karşı tepki de daima iki soyut görüşün birbiri ile savaşından ibaret kalıyordu. Oysa Anadoluocular maddi ve manevi vatan realitesinden hareket ediyorlardı.

"Memleketçiliğin bu üç cereyana aldığı tepki tavrı gerçek vatan fikrinin hayali bir vatan fikrine, konkre (somut) bir görüşün abstre (soyut) bir görüşe karşı tepkisi olduğu için ötekilerden çok farklı idi. Bu görüşün millet anlayışı her şeyden önce tarihte sınırları çizilmiş belirli bir vatan anlayışına dayanıyordu. Din birliği halinde anlaşılın tümmet veya milletlerarası dini cemaat bir vatan teşkil etmediği gibi bir millet de değildir. Nitekim bir dil ailesi teşkil eden ırkın yaşadığı hudutsuz topraklar da bir vatan değildir ve bu anlamda bir ırka millet denemez."⁶

Anadoluculuk akımının ilk tohumu Türk ocağı içinde büyük Türkçülüğe karşı küçük Türkçülük veya Türkiyecilik şeklinde 1917'de atılmıştır. Ardından 1919'da Mülkiye'de Anadolu'yu Türk kültürünün gerçek kaynağı gibi gören yeni bir cereyan doğmuştur. Hilmi Ziya o günleri şöyle anlatmaktadır: "Bu fikri (Anadoluculuk) Henri Lichtenberger'nin Richard Wagner, poète et penseur adlı eserine dayanarak ileri sürmeye başladım. Elyazma olarak "Anadolu" dergisini Reşat Kayı ile birlikte 12 sayı çıkardım (1335-1336/1918-1919)(...) Yine Mülkiye'de "Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri" adlı bir kitap yazdım (1336/1919). Öğrenciler arasında yayılan ve okunan bu kitap yayınlanamadı."⁷ Anadolu dergisinde Hilmi Ziya'nın yanı sıra Haluk Nihat [Pepeyi] Anadolu halk masallarından "Tahir ile Zühre", "Şah İsmail ile Gülizar" ve "Süleyman Şah"ı kaleme almıştır. Daha sonra bu masallar "Geçmiş Zamanın Masalları (İstanbul, 1927)" ve "Türk Destanına Giriş (Ülkü Kitabevi, 1934)" adlarıyla tekrar basılmışlardır. Derginin tarih yazarlarının başında Mükrimin Halil bulunmaktadır. Nurettin Topçu, milli hakikatler karşısında Turancılığın müflis bir dava olduğunu anlayan Anadolu gençlerinin başında onun var olduğunu şöyle ifade eder: "O tarih ilminin bu hakikati benimsediğini, bir ırktan birçok milletler çıktığını, Anadolu Türklerinin de büyük Türk ırkından çıkmış başlı başına bir millet olduğunu anlatmıştır."⁸ Hilmi Ziya ise onu şöyle anlatmaktadır:

"Bu harekette ilk önyak olan Mükrimin Halil oldu. İslam tarihine yönelmiş olan araştırma şevki birden bire Anadolu tarihine çevrildi. Taşkın mizacı bu harekete hemen yarı siyasi bir şekil vermeye meyletti, böylece kültür hareketi erken koparılmış bir yemiş gibi yüksek okullar arasında yeni bir ideoloji şeklini aldı. Fakat milliyet anlayışında iki görüş daha başlangıçta birbirinden ayrılmaya başladı. Bunlardan biri Anadolu'yu

⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1966, s. 800.

⁷ Ülken, a.g.e., s. 796.

⁸ Nurettin Topçu, "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu", *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 9, S. 108, 1974, s. 3.

doğacak kültürün kaynağı ve hedefi olarak gören kültürcü Anadoluçuluktur. İkincisi ona siyasi ve fiili bir şekil vermek isteyen ideolojik Anadoluçuluktur. Bu ikincisi Monroe'nin "Amerika Amerikalıdır" düsturunu örnek alıyordu."⁹

2. Mükrimin Halil Yinanç ve Anadoluçuluk

Mükrimin Halil Yinanç'a (1898-1961) göre Turancuların unuttuğu veya ihmal ettiği husus; vatan fikrinin temelinde bulunması gereken, tarihsel kader birliği kavramıdır. Çünkü Sibirya'dan Balkanlar'a kadar uzanan bu geniş coğrafyada kader birliğinin oluşması neredeyse imkânsızdır. Yinanç tarih görüşü bakımından hem geleneksel Osmanlı vakanüvisliği hem de Türkçü tarihçiliği eleştirmektedir. Geleneksel Osmanlı tarihçiliği, 1071'den bu yana devam eden Anadolu Türk tarihini yapay parçalara ayırmış, bir kısmına Selçuklu, bir kısmına da Osmanlı tarihi demiştir. Oysa hanedana ve iktidara göre devlet isimleri vermek, hanedan ortadan kalktığı devletin ve milletin de kaybolmuş olacağına varacağından hatalıdır. Tarih hanedana göre değil millete göre yazılmalıdır. O, milli tarihimizin ismi başlıklı yazısında şöyle der:

"Türk cemaat ve cemiyetlerini hanedan isimleriyle isimlendirmek ilim dışı ve manasız bir harekettir. Bu böyle olduğu gibi tarihimizi de Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi, Karamanlı tarihi ilh. unvanlarla isimlendirmek de aynı şekilde ilim dışı bir harekettir. Osmanlı Türkleri namıyla bir millet mevcut olmadığı gibi Osmanlı Türkleri tarihi de olamaz. (...) O halde tarihimizin ismini şu suretle söyleriz: Anadolu Türkleri tarihi veya sadece Anadolu tarihi."¹⁰

Nurettin Topçu, Anadoluçuluk görüşünün şekillenmesinde Mükrimin Halil'e özel bir önem atfeder. Onun, Anadolu tarihinin bütünlüklü izahı yolunda ortaya koymuş olduğu eser ve gayreti, çıkarıcı ve ilmi prensipler koyucu olarak niteler.

"Merhum Mükrimin Halil Yinanç, Anadolu tarihini tedvin gayesiyle kırk altı yıl önce ilk adımı atarken, bu davayı benimseyen bir zümre Anadolu gençliğe önderlik etmişti. O zaman yıpranmamış taze heyecanlarla işe başlayan nesil, müdafaa ettiği davanın insanlık huzurunda haklı ve aynı zamanda ilme dayanan bir dava olduğuna inanıyordu. Bağrından birçok milletleri çıkararak büyük bir ırkın torunları olarak Türk ismini yalnız kendi milletimize ait bir isim olarak almak veya onun adını bu milletlerden sade bir tanesine vermek, ilme ve idrake aykırı bir hareketti. (...) O halde milletimizin adı Anadolu Türk Milleti, milli tarihimiz de Müslüman Anadolunun tarihidir. İlim ve hakikat gözüyle ne geliş güzel Müslümanların bir kısmı bir milletin adı altında birleştirilir, ne de bütün bir ırkın gücü yalnız bir milletin hayatına mal edilebilirdi. Davayı bir Anadolu ırkçılığı zannedenler de aldandılar. Anadolu, millet hamurunun yuğuruluşunda ruh ve tabiat unsurlarını sunuyordu. Burada tabiat, coğrafya unsuruyla karşılanıyor, ruh ise tarih, örflerle sanatlar ve din unsurlarından hayat alıyordu. Menşea araştırmacı ırk teorisini

⁹ Ülken, a.g.e., s. 796.

¹⁰ Fuat Hacısalihoglu, *Türk Tarihçiliğinde Anadoluçuluk Düşüncesi*, A.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s.76.

manevi kaynaşma, milletine hizmet ve fedakarlık iradesiyle bertaraf eden Anadolucular, kan ırkçılığına olduğu kadar, ırk davasında şuarsuzluğa ve kayıtsızlığa da karşı idiler.”¹¹

1924/1340 yılına gelindiğinde ise yine Hilmi Ziya önderliğinde Anadolu komandit yayın şirketi ve Anadolu dergisinin kuruluşuna tanık olunmaktadır. Burada Hilmi Ziya (1924), milli destanları milletin örfüne göre inceleyerek, “Anadolu Örfü ve Destanlar” başlıklı yazılarında kültür Anadoluculuğunu savunmuştur. Ayrıca, “Türkler ve Moğollar” ve “Kırgız Türkmen Kavimleri” gibi makalelerini de bu dergide yayımlamıştır. Dergiye kimlik kazandıran başlıca isimler ve yazıları şunlardır: Mükrimin Halil [Yınanç] “Milli Tarihimizin İsmi”, “Milli Tarihimizin Mevzuu”, “Anadolu’nun Fethi”, “Türk Kavminin Muhtelif Milletlerden Ayrılması ve Anadolu Vatan ve Milletinin Teşkilî”; Ziyaeddin Fahri [Fındıkoğlu] “Milliyet Meselesi”, “Anadolu İnkılâbı”, “Anadolu Kadınlığı”; İbrahim Hakkı “Anadolu İklimi”; Hamid Sadi “Anadolu Madenleri”; Feridun Nafiz [Uzluk] “Selçuk Tabipleri; Mehmet Halit [Bayrı] “Milliyetperverliğin Manası”; Mehmet Emin [Erişirgil] “Anadolu’da Maarif Nasıl Taammüm Edebilir”.

3. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Anadoluculuk

Ziyaeddin Fahri (1901-1974), Anadoluculuk akımının, Mehmet İzzet’in “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat” isimli eseriyle ilişkilendirilebileceğini savunarak felsefi ve sosyolojik temellere ve geçmişe sahip olduğunu iddia eder. Ayrıca bu akım Gökalp’ın ve Hamdullah Suphi’nin geliştirdiği fikirlerden de ayrılmaktadır. O, “Milliyet Meselesi” adlı yazısında şöyle demektedir:

“Gökalp ile Hamdullah Suphi’nin fikirlerinin hakiki bir milliyet prensibi ile ne derece alakalı olduklarını araştırmak arzusundayız. Doğruluğu çok temenni edilen bu nokta yazık ki tersine bir hal arz ediyor. Birisi bizi daha çok edebî mahiyeti olan kızıl elmacılık’ın baş döndürücü hülyası içinde bıraktı. Halbuki biz henüz realitesini tatmadığımız bir mefkure içinde yaşıyorduk. İkincisi türkü statik, şuarsuz bir şey sayarak ona dıştan türklüğü aşıladı. Halbuki millet denen varlık zaten vardı.(...) Bizde bu adımı atan biricik eser M. İzzet’in Milliyet Nazariyeleri’dir.”¹²

Ziyaeddin Fahri’ye göre “bugünkü Türklüğümüz büyük ve kavmi bir Türklükten tamamen ayrılmış, kendi istiklaliyeti içinde kendine has bir mevcudiyet iktisab etmiştir. Hakiki adı ile “Anadolu olan bu milli mevcudiyetin ise tarihine ve içtimaiyatına dair bir kelime olsun, henüz söylenmemiştir.”¹³ Dolayısıyla Ziyaeddin Fahri’nin, folklor ve halk edebiyatı ile ilgilenişi hep Anadolu’yu, üzerinde yaşayan canlı kültürden hareketle kavramak isteğiyle alakalıdır. O, 1927’de yazdığı “Erzurum Şairleri” adlı eserinde “Birkaç Söz” başlığı altında şöyle söyler:

“924-925 senesinde, Erzurum Lisesi’nin Felsefe ve İçtimaiyat Muallimi idim. Darülfünun’dan yeni çıkmış ve hayata yeni atılmış genç bir muallim harareti ile gönlüm,

¹¹ Nurettin Topçu, “Önsöz”, *Milli Tarihimizin Adı*, Hareket Yayınları, İstanbul 1969, s. 7-8.

¹² Ülken, a.g.e., s. 801.

¹³ Nurettin Topçu, a.g.m., s. 2.

mensup olduğum cemiyete bağlıydı.(...) İster umumi olsun, ister muhiti olsun, Anadolu Edebiyatı Tarihi, hiç şüphe yok ki, bir vasıttır. Asıl gaye: o tarihin tedkiklerinden hız alacak, milli benliğini anladıktan sonra, istikbale koşacak gençliğin edebî zaferidir. Bu düşünce ile, neşrettiğim Erzurum Şairleri'ni, kendisinden edebî fecri hasretle beklediğimiz *Anadolu'nun İlim ve Sanat Gençliği*'ne ithaf ediyorum."¹⁴

Ziyaeddin Fahri, Türkiye'de ilk Folklor Cemiyeti olan "Halk Bilgisi Derneği"nin kurucuları arasında yer alması ve bu derneğin yayınladığı "Halk Bilgisi Mecmuası"nın Müdürlüğü ve yazarlığını yürütmüştür. Ona göre:

"Halk Bilgisi; halkın madde ve manasını, bütün genişlik ve derinliği ile bildiren bir araştırma sahasıdır. Bu mahiyeti ile ona, Bilgilerin Kaos'u demek kabildir. Avami ve iptidai olan, bugüne kadar kendini muhafaza eden bütün bilgiler, onun dairesindedir. O, bize, asırların getirdiği iptidai medeniyet enkazını, canlı bir surette gösterir. Onu bilmek, tarihi olduğu kadar, daha ziyade, yaşayan ve düzeltilmesi dilenen hâli anlatacaktır."¹⁵

Ziyaeddin Fahri de Hilmi Ziya gibi kültür Anadoluculuğu denilebilecek kültür (hars) milliyetçiliğini savunmuştur. Burada milleti birbirine bağlayan en esaslı unsur, ortak kavim ya da ırk olmayıp, milli harsa dayalı milli birliktir.

"*Milli Birlik*; muayyen coğrafi hudûd dâhilinde, muayyen tarihi şeniyet içinde yaşayan bir milletin, milli meselelere ait düşünce ve duygularda gösterdiği birlik, bağlılıktır. (...) Kavmî, ırkî temellerden vazgeçiniz, bu temellerin üzerine kurulan, sevdirici ve kaynaştırıcı kudretiyle fertler arasındaki kavim, ırk, dil ayrılıklarını izale eden *milli hars*, bu birliğin özüdür. Millet bu öz ile yaşayacaktır."¹⁶

Anadolucuların kullandıkları terminoloji ve yararlandıkları ilim dallarına bakıldığında, bir fikir akımı olarak oldukça zengin meselelerle ilgilenmiş oldukları göze çarpar. Bu açıdan bakıldığında Anadolu'nun maddi ve manevi bütün değerleri ve varlığı ilgi alanlarına girmektedir. Bu gruba dâhil edilebilecek diğer şahsiyetler arasında Remzi Oğuz Arık ve Nurettin Topçu karakteristik özellikler taşımaktadırlar.

4. Remzi Oğuz Arık ve Anadoluculuk

Remzi Oğuz Arık (1900-1954) insanla toplum arasında benzerlik görür. İnsan için hafıza ne ise toplum için de tarih odur. Ayrıca insanın vatanla bağı tarih ve hafıza sayesinde kurulur. Çünkü "hatırlanacak tarih ve hatırlayacak nesil kaldıkça vatan kalacaktır."¹⁷ Arık'a göre bir toprak parçasının vatana dönüşebilmesi; madde olarak üzerindeki lere menfaat temin etmediği zaman bile yolunda can verebileceklerin varlığı şartına bağlıdır. Aslında vatana bağlılık geniş anlamıyla düşünüldüğünde insanlık idealine bağlılıktır. Hilmi Ziya'ya göre Remzi Oğuz, insanlık idealine ancak vatan sevgisinden

¹⁴ Fahrettin Kırzioğlu, "Fındıkoğlu'nun Folklorcu Yetiştirme Yönü ve Folklorculara Yardımı", *Ölümünün İlk Yıldönümünde Ord.Prof.Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Ankara 1976, s. 56.

¹⁵ Kırzioğlu, a.g.e., s. 57.

¹⁶ A.g.e., s. 57.

¹⁷ Ülken, a.g.e., s. 810.

ve bu sevgilerin ahenginden yükselmek mümkün olduğuna inananlardandı. Onun düşüncelerinin merkezinde Anavatan olarak Anadolu bulunmaktadır.¹⁸ Hatta bütün dünya Türklerinin kurtulması için Anadolu'nun bağımsız, kuvvetli kalması şarttır.¹⁹ Dolayısıyla o da diğer Anadoluoculara beraber, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Turancılık'ı anavatan realitesini kavrayamamak bakımından eleştirir:

"İslamiyet bir ideal olduğu zaman ağırlık merkezi Anavatan dışında 'Makamat-ı Mübareke' idi; aslında müstemlekeler, idealin bizzat vatanı haline girmişti. Osmanlılık idealize edildiği vakit, gayenin ağırlık merkezi gene Anavatanın dışında ve ondan gayrı yerler oldu. Milliyetçilik ideal olduğu zaman da ağırlık merkezi gene Anavatan dışında teşekkül etmiş, emel başka yerlere çevrilmiştir."²⁰

Vatan; herhangi bir coğrafya parçasının üzerinde insanın yerleşmesi ve üretime geçilmesi suretiyle oluşur. Fakat bir kere coğrafya vatana dönüştükten sonra o toprak parçası, üzerinde yaşayanlara maddi menfaat temin etmese bile, yoluna can verilebilecek hal alır yani vatanlaşır. Çünkü toprağın, üzerinde yaşayan insanlara katkısı sadece maddi planda değildir. Toprak manevi değerlerin ve hatıraların da yaşandığı, idrak edildiği ve aktarıldığı o zemindir. Böylece toprağın vatanlaşması, yaşanmış hatıraların var olması sayesinde mümkündür. Hatırlanan ve şuur haline gelen tarih, ancak vatanın manevi bir değer haline gelmesiyle gerçekleşir, anlam kazanır.

Remzi Oğuz Arık'a göre tarih, milletlere muayyeniyet katar ve onları şu veya bu millet olarak belirginleştirir. Tarih, millet ve vatan arasında çok sıkı ve karşılıklı ilişkiler söz konusudur.

"Müşterek tarihi yarattıran işlerin, felaketlerin ve saadetlerin potasında eriyip coğrafyaya dökülerek onu vatanlaştıran topluluk; akıcı olmaktan, muayyeniyetsizliğe her an namzet kütleler olmaktan çıkar. Millet olur. Ve artık nesiller, tarihi boyunca şu vatandan ve şu millettendir. Fertlerin hayatı için muayyeniyetsizlik burada bitmiş, muayyeniyet başlamıştır. Bu bakımdan, milliyet fikrinin esası da vatanla, vatanın doğuşu ile başlar."²¹

Remzi Oğuz Arık'ta milliyetçilik düşüncesi statik ve dinamik olmak üzere iki kaynaktan beslenir. Statik ya da değişmeyen unsurların başında **toprak** yani **vatan** gelmektedir. Diğerleri ise **din**, **dil**, **tarih** ve **soy**'dur. Dinamik unsurlar ise, milliyetçiliğin tahakkuk etmesini istediği dilek, ülkü ve iktisat birliğinden doğan **inkılapçılık**, **devletçilik**, **ilimcilik**, **hürriyetçi demokrasiye dayanan parlamentarizm**, **köycülük** ve **ahlakçılıktır**.²²

Remzi Oğuz Arık ile Anadoluçuluk bir düşünce akımı olmanın ötesine geçerek, ülke yönetimine talip olan siyasi bir hareket kimliği de kazanmıştır. Bu hareketin temel

¹⁸ A.g.e., s. 811.

¹⁹ Remzi Oğuz Arık, *İdeal ve ideoloji*, İstanbul 1947, s. 65.

²⁰ Arık, a.g.e., s. 63.

²¹ Arık, "Coğrafyadan Vatana", *Milliyetçilik*, İstanbul 1974, s. 16.

²² Ezel Erverdi, "Sunuş", *Milliyetçilik*, İstanbul 1974, s. 6.

motivasyonu Anadoluçuluk akımı içerisinde değerlendirilebilecek olan köycülük düşüncesidir. Arık, Türkiye’de köy ile şehir arasında bir seçim yapmak durumunda olup olmadığını gündeme getirerek, köyü şehre mi benzetelim yoksa, onu, kendi kendine yeten alemi içinde organik bir inkişafa kavuşturmak üzere, köy olarak mı bırakalım diye sorar.²³ Ona göre bugün siyasi bütünlüğünü kazanmış bir vatan kurulabilmişse bunun sebebi; halkın yüzde yetmiş beşinin köylü, Türkiye topraklarının yüzde yetmiş beşinin köy olmakta devam etmesidir.²⁴

“Milli benliğin saf kalan özü yahut ‘milli benliğin hazırlanması için alınan bütün tedbirlerin kaynağı’ denilen köylümüzün ve köylerimizin iç, ruh muvazenesini koruması veya bulması köyün köy kalması ile mümkündür. (...) Bununla beraber; ‘köy kendi kendine yetecek, köy kalacak’ demek; köy imar görmeyecek, köy artmayacak, büyüyecek, demek değildir. ‘Şehri besleyen nüfus, şehirleri tazeleyen enerji, şehri yaşatan asıl servet köydedir’ derken burasının artan, büyüyecek olan bir organizma olduğuna, kendisinden artan her unsuru şehre vereceğine zaten inanıyoruz.”²⁵

5. Nurettin Topçu ve Anadoluçuluk

Nurettin Topçu (1909-1975) Anadoluçuluk akımı içerisinde kendine özgü bir ses ve bakış açısıyla diğerlerinden ayrılır. Osmanlı’nın Anadolu realitesini ihmal ederek Anadolu dışına öncelik verdiği ve milliyetçi olamadığı yolundaki eleştirilere de pek katılmaz. Dolayısıyla Osmanlı’nın milli hayatımız dışında bırakılması görüşünü hatalı bulur. Ziya Gökalp’ı da bu bakımdan eleştirir.

“Turancılık davasını getiren Ziya Gökalp’ın temel hatası Osmanlılığı anlamayışı idi. İlk Anadoluçular da hakkın ve hakikatin yolunda oldukları halde adımlarının sürçmesinin sebebi aynı hataya düşmeleri idi. Onlar da Osmanlılığın ne olduğunu bilmediler ve bu anlayışsızlıkları yüzünden Osmanlıları milli tarihimizin dışında bıraktılar. Onların aleme örnek olan milliyetçiliklerini, şaşılacak bir gafletle, görmediler.”²⁶

İslamiyet’e yaptığı vurgu ve milliyetçilik anlayışı bakımından da Topçu diğer Anadoluçulardan ayrılmaktadır.

“Hakikat şu ki, Osmanlılık Anadolu milliyetçiliğini içerisine almış, tarihi kaderin planı içinde bundan tam manasıyla insani değer taşıyan bir imparatorluk çıkarmış ruhu-na sahip bir milliyetçilik davası idi. Bu ruh İslam’ın ruhu idi. Onu çıkarınca elde bir iskelet kalacaktı.”²⁷

Topçu’nun tespitleri Anadoluçuluk akımının özeleştirisi gibidir. Anadolu’nun kültürüne, tarihine ve edebiyatına bakarken, bütün bunların arkasında duran İslami motif ve heyecanı görememek hep manzaranın eksik kalmasına sebep olacaktır.

²³ Arık, “Köylerimiz ve Köycülüklerimiz”, *İdeal ve İdeoloji*, İstanbul 1969, s. 215.

²⁴ Arık, a.g.e., s. 215.

²⁵ A.g.e., s. 236.

²⁶ Nurettin Topçu, “Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, S. 108, Aralık 1974, s. 4.

²⁷ Topçu, a.g.m., s. 4.

“Dağdaki türküler, köy oyunları, milli hayat sevgisi hep satıhta, yani çehredeki nurun görünüşüdür. Onun kalbi olan kaynağı kurutunuz, geriye ceset kalır. Son yüzyıllarda Osmanlının yıkılışı temel olan İslam ruhunun kaybedilmiş olmasındandı. Genç Anadoluocular kaynak olan İslam ruhunu hiç aramadıklarından az zamanda karanlıkta kaldıklarını gördüler.”²⁸

Nurettin Topçu ile Anadoluçuluk akımı felsefi ve mistik bir derinlik kazanmıştır. Onun felsefi görüşlerinin orijinalitesini ortaya koyan hususların başında, M. Blondel’den mülhem aksiyon felsefesi ile Bergson’la diğer Fransız spiritüalistlerinin ruhçu görüşleri ve bunların Tasavvuf felsefesiyle bütünleştirilmesi yer almaktadır. Ona göre aksiyon insanla Tanrının bir terkibidir. İnsan eylemlerinin nihai gayesi Tanrı’ya yönelmek ve kavuşmaktır. Bu yüzden insan her şeyden önce bir ahlak varlığıdır. Bu yüzden o, Anadolu mistiklerinde örnek bir ahlaki yaşayış ve aksiyon bulur:

“Anadolunun bugünkü insanının gözünde hem bir Battal Gazi ve Alp Aslan, hem de bir Yunus Emre ve Nasrettin Hoca köklemiştir. Nasrettin Hoca, zekâsında bile derin derin gizlenmiş duran felaket ve derdin açtığı yarayı asıl Yunus’un ruhunda görmeli. Anadoluyu Buda’nın ve Schopenhauer’inkine hiç benzemeyen asıl kendi metafiziği içinde tanımalı. (...) Bu kâinat metafiziğini, ona islam dini vermekle beraber, islamı yaratan amillerden bambaşka coğrafya şartları altında yaşayan Anadolu, kendi benliğinde bu dinin kâinat görüşünü, insan felsefesini ne kadar derinden değiştirmişti.”²⁹

Bir yerde ‘Millet’i “bizim duyuş ve inanış tarzımızı tayin eden başlıkların yekûnu”³⁰ olarak tarif eden Topçu milliyetçilik anlayışını ise şöyle betimlemektedir:

1. Millet dini, onun ahlakını, örflerini ve kalbini yoğurmuş, Türk-İslam medeniyetine yön ve kaynak olmuş islam dinidir.
2. Büyük vatan Anadolu toprağıdır.
3. Soyumuz, Oğuz çocuklarının, Anadolu’nun dokuzyüz yıllık tarihi içinde bu topraklarda kaynaşmalarla eriyip aslını kaybetmeyen Türk soyudur.
4. Dilimiz bu ülkede yüzyıllar boyunca devam edegelen tarihi olgunlaşma içinde varlık kazanan müşahhas ve zengin Türk dilidir. Ferdi isteklerin icadı olan mücerret ve hayatsız dil, milli dil olamaz.
5. Devlet, büyük çoğunluğu köylü olan kütlenin iradesini yaşatan merkezîyetçi, otoriteli ve mesuliyetli devlettir.
6. İktisadi sistemimiz, halkın bütün içtimai ihtiyaçlarını karşılayan ve her ferdi iş ahlakıyla seferber eden asrın geçer deyimiyile ruhçu sosyalist sistemdir.³¹

Sonuç

²⁸ A.g.m., s. 4.

²⁹ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, İstanbul 1961, s. 165.

³⁰ Topçu, a.g.e., s. 170.

³¹ Nurettin Topçu, *Milliyetçiliğimizin Esasları*, İstanbul 1978, s. 63-64.

Bir düşünce hareketi olarak "Anadoluculuk", pek çok bakımdan derin buhranların yaşandığı bir dönemde, bir çözüm ve çıkış yolu göstermek niyetiyle tasarlanmıştır. Zira Anadoluculuk akımı bünyesinde bir araya gelen aydınlar, her bakımdan ilmi bir zihniyetle Anadolu coğrafyasının maddi ve manevi varlığının bilinip tanınmasını ve bunlar üzerine geliştirilecek bir bilinçle oluşturulacak değerlere kaynaklık etmesini öngörmüşlerdir. Böylece Anadolu yaratılmak istenen kültürün ve değerlerin beşiği olarak algılanmış, ayrıca buradan yeni bir Türk hümanizması hayata geçirilmek istenmiştir. Anadoluculara göre kültür milliyetçiliği esastır ve Turancılık zaman ve mekân yönünden belirsizliğe vardığı için Türklerin Anadolu'yu İslamlaştırarak yurt edinmeleri somut bir referans noktası teşkil etmektedir. Dolayısıyla millet kavramına yüklenen yeni anlam çerçevesinde İslamcılık, Osmanlıcılık ve Turancılıktan ayrı olarak millet realitesi, ne İslam ümmeti ile ne Osmanlı tebaası ile ne de Türk ırkı ile özdeşleştirilmektedir.

ABSTRACT

ANATOLIANISM AS A SCHOOL OF THOUGHT

The trend of thought, named as Anatolianism in Turkey, comprises sociological, political, historical and ethnological extensions rather than being purely philosophical in nature. In the light of this trend, it was aimed to devise a material and spiritual inventory of Anatolian reality. This way, a kind of Turkish humanism was tried to be formulated within the range of Anatolianist movement. In this context, what is aimed is to announce the Anatolian civilization and its makers first to ourselves and then to the world in the form of a science.

Key words: Anatolia, Anatolianism, Anatolian culture, Anatolian civilization, Anatolia journal, Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Halit Bayrı, Mükrimin Halil Yinanç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Remzi Oğuz Arık, Nurettin Topçu.

KAYNAKLAR

Arık, Remzi Oğuz, *İdeâl ve İdeoloji*, Kurtulmuş Basımevi, İstanbul 1947.

Arık, Remzi Oğuz, "Köylerimiz ve Köycülüklerimiz", *İdeâl ve İdeoloji*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

Arık, Remzi Oğuz, "Coğrafyadan Vatanâ", *Milliyetçilik*, Hareket Yayınları, İstanbul 1947.

Akyıldız, Kaya, "Mavi Anadoluculuk", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, C. 3, s. 465-481.

Akyıldız, Kaya, "Sabahattin Eyüboğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, C. 3, s. 468-471.

Bayraktar, Levent, "Mehmet İzzet'in Ardından", *Nihat Nirun'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2007, s.235-243.

[Bayrı], Mehmet Halit, "Hasbihal", *Anadolu Mecmuası*, S. 12, 1925, s. 393-395.

Hacısalihioğlu, Fuat, *Türk Tarihçiliğinde Anadoluculuk Düşüncesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

Karacasu, Barış, "Cevat Şakir Kabaağaçlı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, C. 3, s. 472-477.

Kırzioğlu, Fahrettin, "Fındıkoğlu'nun Folklorcu Yetiştirme Yönü ve Folklorculara Yardımı", *Ölümünün İlk Yıldönümünde Ord.Prof.Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976.

Öğün, Süleyman Seyfi, *Nurettin Topçu'nun Siyasal Düşüncesinde Milliyetçilik-Popülizm Etkileşimi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1991.

Somar, Ziya, "Türk Düşüncesi ve Hilmi Ziya Ülken", *Fikirde ve Sanatta Hareket*, S. 104-105, Ağustos-Eylül 1974, s. 15-18.

Topçu, Nurettin, *Yarınki Türkiye*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1961.

Topçu, Nurettin, "Önsöz", *Milli Tarihimizin Adı*, Hareket Yayınları, İstanbul 1969. s. 7-9.

Topçu, Nurettin, "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu", *Fikir ve Sanatta Hareket*, C. 9, S. 108, 1974 s.2-5.

Topçu, Nurettin, *Milliyetçiliğimizin Esasları*, Dergah Yayınları, İstanbul 1978.

[Ülken], Hilmi Ziya, "Anadolu Örfü ve Destanlar", *Anadolu Mecmuası*, C. 1, S.1, 1924, s. 25-30.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1966.

Ülken, Hilmi Ziya, "Bir Fetih Destanına Başlangıç", *Fikir ve Sanatta Hareket*, S. 104-105, Ağustos-Eylül 1974, s. 23-24.